

Et Brudstykke af en Folketælling fra 1645.

Edv. Ph. Mackeprang.

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/nto/nto_3rk-PDF/nto_3rk_0015_89905.pdf

pdf genereret den : 24-1-2006

Et Brudstykke af en Folketælling fra 1645.

Ved

Edv. Ph. Mackeprang.

Den officielle Befolkningsstatistik begynder her i Danmark først i Midten af det 18. Aarhundrede, dog kan man i Arkiverne finde talrige Oplysninger af denne Art fra tidligere Tider. For Danmarks Vedkommende er et gammelt Skattemandtal saaledes fremdraget af Grundtvig*), der paa Grundlag af Hovedskatten fra 1645 søger at beregne Danmarks Folketal samme Aar. Den af Grundtvig benyttede Fortegnelse over de Skattepligtige er dog, selv fraset at den ikke findes for hele Danmark, ret mangelfuld til en Beregning af Folketallet, da samtlige Personer under 15 Aar samt fattige er udeladt; Grundtvig maa derfor supplere Skattefortegnelsens Tal med et beregnet Antal Børn og fattige, et Supplement, som paa ret usikkert Grundlag beregnes til 50 % af de skatteydende, jfr. det følgende.

Undersøger man nærmere den af Grundtvig benyttede Skattefortegnelse, vil man hurtig indse, at den maa være udarbejdet paa Grundlag af andre Lister,

*) Meddelelser fra Rentekammeret 1872.

Et Brudstykke af en Folketælling fra 1645.

Ved

Edv. Ph. Mackeprang.

Den officielle Befolkningsstatistik begynder her i Danmark først i Midten af det 18. Aarhundrede, dog kan man i Arkiverne finde talrige Oplysninger af denne Art fra tidligere Tider. For Danmarks Vedkommende er et gammelt Skattemandtal saaledes fremdraget af Grundtvig*), der paa Grundlag af Hovedskatten fra 1645 søger at beregne Danmarks Folketal samme Aar. Den af Grundtvig benyttede Fortegnelse over de Skattepligtige er dog, selv fraset at den ikke findes for hele Danmark, ret mangelfuld til en Beregning af Folketallet, da samtlige Personer under 15 Aar samt fattige er udeladt; Grundtvig maa derfor supplere Skattefortegnelsens Tal med et beregnet Antal Børn og fattige, et Supplement, som paa ret usikkert Grundlag beregnes til 50 % af de skatteydende, jfr. det følgende.

Undersøger man nærmere den af Grundtvig benyttede Skattefortegnelse, vil man hurtig indse, at den maa være udarbejdet paa Grundlag af andre Lister,

*) Meddelelser fra Rentekammeret 1872.

der maa have indeholdt Midler til at udskille de skattepligtige fra de ikke-skattepligtige. Dette viser sig ogsaa at have været Tilfældet; for Møens Vedkommende — men desværre ogsaa kun herfra — findes i Rigsarkivet de oprindelige Lister over Mandtalsregistret paa Hovedskatten af 15. Maj 1645, udarbejdet af Sognepræsterne. Disse Lister, der i Almindelighed kalder sig »en rigtig Fortegnelse paa alle Decimanter og alle Personer som findes i ... Sogn«, giver faktisk tilsvarende Oplysninger som en Folketælling i det 19. Aarhundrede. For hver Familie anføres samtlige Personer ved Navn og Alder, samt deres Stilling i Familien, saasom H (Hustru), B (Børn), T (Tyende), Slægtning eller lignende; ligeledes giver Listerne delvis Oplysning om Familiens Erhverv. De af mig fundne Lister omfatter samtlige Sogne paa Møen undtagen Fanefjord Sogn. Listerne er udaterede undtagen for Stege og Kjelby Sognes Vedkommende, der henholdsvis bærer Datoerne 3. Juni og 29. Maj 1645, men de andre Lister stammer utvivlsomt fra samme Tidspunkt, saa man kan antage, at samtlige nedenfor anførte Tal gælder for omtrent 1. Juni 1645*).

Listerne er for alle Sognenes Vedkommende førte efter samme Plan og synes at maatte have haft en fælles Forskrift til Grundlag, kun er i de fleste Sogne ikke angivet Alderen paa Familiefaderen og dennes Hustru, da det jo er indlysende, at de maa være over 15 Aar, derimod er Alderen for alle andre Personer altid anført, selv om de er over 15 Aar.

*) Af Listerne er kun de fra Kjelby Sogn tidligere gjort til Genstand for befolkningsstatistiske Undersøgelser, nemlig af Dr. G. Bang og Professor Fridericia, der begge meddeler Befolkningen efter Køn og Alder.

I det følgende skal jeg give Hovedresultaterne af en paa det nævnte Grundlag foretagen Bearbejdelse.

Ialt havde Møens 5 Sogne (Fanefjord Sogn mangler) samt Stege By i 1645 4781 Indbyggere, der fordeler sig paa følgende Maade:

	Folketal efter Præste- lister	Heraf over 15 Aar	Grundt- vigs Lister	Altsaa fattige
Stege Sogn.....	1741	942	847	95
Borre Sogn.....	633	363	355	8
Elmelunde Sogn.....	365	215	198	17
Magleby Sogn.....	745	416	407	9
Kjelby Sogn.....	530	296	286	10
Møens Landdistrikter ...	4014	2232	2093	239
Stege By.....	767	473	?	?
Hele Møen...	4781	2705	?	?

I Tabellen er samtidig anført Grundtvigs ovennævnte Tal dels for at muliggøre en Undersøgelse af hans Opgørelsesmaade og dels for at bevise, at vore Præstelister virkelig har ligget til Grund for Hovedskatten af 1645. Det sidste er utvivlsomt; ialt er der 2232 Personer over 15 Aar i de 5 Sogne, og antager man de 239 for fattige, hvad der fremgaar af Præstelisterne ved Betegnelser som blind, meget fattig, Tigger og lignende, har vi 2093 skattepligtige Personer.

Derimod er Grundtvigs Tal og Beregninger noget mere tvivlsomme. For det første gør Grundtvig sig skyldig i en slem Fejltagelse, naar han betegner Stege Bys Folketal ved 847, idet han her forveksler Stege Sogn og Stege By, der slet ikke findes i hans For-

tegnelse. Dernæst er hans Tillæg af 50 % galt; hans Tillæg skulde efter ovenstaaende snarere have været 100 %, saa at hans Tal bliver c. 30 % for lave! I Stedet for 3873 Personer paa Møen, som Grundtvig angiver, fandtes i 1645 faktisk ca. 5540 Personer*).

I Sammenligning med senere Tider er et Folketal af ca. 5540 Personer ret betydeligt; efterfølgende Tabel giver et Overblik over Indbyggerantallet 1645, 1769 og 1901:

	Antal Indbyggere			Procenttilvækst	
	1645	1769	1901	fra 1645 til 1769	fra 1769 til 1901
Stege Sogn	1741	2132	5156	22	142
Borre Sogn	633	643	1260	2	96
Elmelunde Sogn...	365	453	846	24	87
Magleby Sogn.....	745	820	1386	10	69
Kjelby Sogn.....	530	643	1250	21	94
Fanefjord Sogn....	759	955	2356	26	147
Møens Landdistr. ..	4773	5646	12254	18	117
Stege By.....	767	791	2245	3	184
Hele Møen...	5540	6437	14499	16	125

For hele Møen under ét er Tilvæksten fra 1645 til 1769, altsaa i omtrent 125 Aar, kun 16 %, medens den i det omtrent lige saa lange Tidsrum fra 1769 til 1901 var 125 %. Hvis man nærmere undersøger hver

*) Inklusive Fanefjord Sogn, der har 415 Skatteydere, hvad der efter Forholdstallet fra de andre Sogne svarer til

$$\frac{2273 \times 415}{1246} = 757.$$

af de to Perioder, vil man se endnu større Forskelligheder. Den sidste Periode har Aar for Aar en stadig Tilvækst, større eller mindre, men dog næsten uden Undtagelse altid en Tilvækst, medens i den første Periode derimod Aar med Tilvækst ofte følges af Aar med Tilbagegang i Folketal. Det er vanskeligt at konstatere denne op- og nedadgaaende Bevægelse numerisk, men nogenlunde lader det sig dog gøre paa Grundlag af nogle gamle Kopskatter, der fortæller, at Befolkningen i Møens Landdistrikter var:

i Aaret 1645	c. 3370 Personer	{	over
— 1684	c. 2357	—	{ 10 Aar
— 1692	c. 2250	—	{ over
— 1699	c. 2324	—	{ 12 Aar

Fra 1645 til 1684 har man saaledes en Tilbagegang af omkring 30 %; Minimumstallet ligger utvivlsomt ved 1660.

Efter nogle Opgørelser i Rigsarkivet over Gaardmændene paa Møen fandtes (uden Fanefjord Sogn) i

Maj 1645	c. 650 (Hovedskatten 1645)
Juli 1660	c. 355 (»Mænd som er i Live«)
Efteraaret 1660	c. 347 (Hovedskatten 1660)
— 1684	c. 574 (Kopskatten af 1684)

Nedgangen fra 1645 til 1660 er utvivlsomt endnu større end disse Tal tyder paa, det nærliggende Halstens Klosters Len paa Falster havde 1645 c. 12000 Indbyggere og i 1660 kun 4810 (jfr. Danmarks Statistik I. Del p. 397), d. v. s. at godt Halvdelen af Befolkningen var død under Svenskekrigen. For hele Falster nævner man Indbyggertallene 35000 i 1645 og 18000 i 1660.

Regner man med en lignende Nedgang for Møens Vedkommende, faar man i 1660 en Landbefolkning mellem 2000 og 2500 Personer. Den nævnte Krig med Sverige har lagt sin tunge Haand paa Danmarks Befolkning, mer end Ord fortæller ovenstaaende Procenttal om Krigens Rædsler.

At det virkelig har været saa galt fat, viser ogsaa nogle Tal om de økonomiske Forhold paa Møen før og efter 1660.

Fra 3. November 1661 findes følgende Opgørelse over Gaardenes Tilstand:

	Øde Gaarde	Brøstfældige Gaarde	Skatte- gaarde	Ialt
Stegs Sogn.....	78	26	77	181
Borre Sogn.....	21 $\frac{1}{2}$	8	26	55 $\frac{1}{2}$
Elmelunde Sogn ...	32	10	2	44
Magleby Sogn.....	41 $\frac{1}{2}$	13	41	95 $\frac{1}{2}$
Kjelby Sogn.....	34	5	10	49
Faneffjord Sogn	37	5	60	102
Møens Landdistr....	244	67	216	527

Selv om det er tvivlsomt, om »øde Gaarde« betyder en ubesat Gaard, eller kun at Besidderen ikke har formaaet at bringe Udsæd i sin Jord, saa er det dog ret trøstesløst, at ikke engang Halvdelen af Gaardene kan yde Skat, i Elmelunde Sogn endog kun 2 af 44.

En endnu elendigere Tilstand viser en Sammenligning mellem det Landgilde, der skulde ydes, og det i 1661 ydede Landgilde:

	Møens Landgilde	I 1661 blev ydet
Penge	458 Rdl.	1 Rdl.
Rug	100 Td.	16 Td.
Byg	1320 Td.	5 Td.
Havre	1190 Td.	27 Td.

Ogsaa Kreaturholdet er i Tidsrummet 1645—1687 tilsyneladende aftaget i endnu større Omfang end Menneskene; nogle Tal, der ganske vist er noget upaalidelige, da de hidrører fra Kreaturskatter, viser følgende Bevægelse:

	1657	1660	1662	1684
Heste	1313	624	801	1642
Koer		100	200	1195
Faar		14	149	1151
Svin	9155	?	191	763
Bistader	278	?	?	56

Befolkningen i de enkelte Sogne er fra 1645 til 1769, som man vil se af Tabellen Side 251, vokset i omtrent samme Omfang, mellem 20 og 25 %. Kun et enkelt Sogn, Borre, har i 1769 ikke flere Mennesker end i 1645. Før 1645 regnes Byen Borre med til Danmarks Købstæder, men fra Begyndelsen af det 17. Aarhundrede synker den ned til en ret ubetydelig Landsby, da Havnen og Sejlløbet tilsander*). Ret naturlig virker Byens Undergang ogsaa paa dens Opland, og hele Borre Sogn vokser derfor ikke i Folketal som det øvrige Møen.

Stege By voksede derimod paa Borre Bys Bekostning, om end Stege allerede havde naaet sit

*) I 1645 sang Købstaden Borre paa sit sidste Vers; ganske vist findes Borreby endnu ikke paa Mandtalslisterne over Pendingeskatten fra 1640'erne eller paa Opgørelsen fra 1651 over Decimanter, hele og halve Gaarde i de forskellige Sogne, men i Kreaturskatten af 1657 er Borreby taget sideordnet med de andre Landsbyer. At Byen er en gammel Købstad viser Ejendomsforholdet; medens der i 1657 kun var én Selvejendom paa det øvrige Møen, var af Byens 14 Ejendomme de 11 Selvejendomme. Indbyggerantallet for Borreby var i 1645 128.

Højdepunkt, hvad Indbyggerantallet angaar, længe før 1645. Foruden Folketallet fra 1645 og 1769, findes for Stege Bys Vedkommende ogsaa Folketællinger fra 1672 og 1757, saa at man faar:

1645	767	Indbyggere
1672 *)	656	—
1757 *)	821	—
1769	791	—

Gennem Ekstraskatten har man Folketallet i Stege hvert Aar fra 1763 baseret paa maanedlige Af- og Tilgangslistes, men disse Fortegnelser er aldeles ikke paalidelige og kan næppe tjene til at konstatere Folketallet, hvad efterfølgende Angivelser af Indbyggerantallet i Stege viser:

1763. . . 785	1771. . . 511
1764. . . 736	1772. . . 481
1765. . . 734	1773. . . 458
1766. . . 722	1774. . . 427
1767. . . 718	1775. . . 419
1768. . . 686	1776. . . 409
1769. . . 640	1777. . . 629
1770. . . 609	

Tallet for 1763**) er vistnok nogenlunde korrekt, men man sløjer straks af og færre og færre bliver skattepligtige; saa i 1777 finder man paa at revidere det paa Grundlag af Af- og Tilgangslisterne fundne Tal, og det viser sig, at man i Tidens Løb mindst har glemt 220 eller næsten $\frac{1}{3}$ af Indbyggerne.

*) Jfr. Edv. Ph. Mackeprang: Sjællands Stifts Købstadsbefolkning i det 18de Aarhundrede i »Fra Arkiv og Museum«.

**) Der findes paa det Tidspunkt i Stege 340 Hovedpersoner, 120 Børn, 55 Karle, 26 Dreng, 125 Piger, 52 Fattige og 34 Tugthusfanger.

Stege By er i Tidens Løb vokset i omtrent samme Forhold som Landdistrikterne, saa at den i 1645, 1769 og 1901 udgjorde c. 14 ⁰/₁₀ af hele Møens Befolkning.

I Forhold til Arealet var Befolkningen i Møens Landdistrikt i 1645 ret talrig, i Gennemsnit 22 pr. □ Km., altsaa en lige saa tæt Befolkning som nu om Stunder i mange Dele af Jylland. I det hele maa det antages, at Møen paa det Tidspunkt var en af de tættest befolkede Dele af Danmark; Fridericia angiver følgende Antal Jordbrug pr. Kvadratmil i 1651: Samsø 175, Falster 173, Lolland 156, Fyn og Langeland 126, Sjælland 115, Bornholm 89 og Jylland 65. Paa Møen har vi samtidig efter Fridericia 606 Jordbrug eller 158 pr. Kvadratmil.

Befolkningen var dog ikke spredt saa ligelig over Arealet som nu, man samlede sig i Landsbyer. Paa Møen fandtes saaledes 1645: 46 Landsbyer, 5 Enestegaarde og et Par Nybyggerpladser. Fordeles de 46 Landsbyer efter Gaardenes Antal faas:

Antal Landsbyer med			
under 10 Gaarde.....			18
10—14	—		12
15—19	—		8
20—24	—		6
over 25	—		2

De største Landsbyer var Vestend med 189 Indbyggere, Budsemark med 182 og Frenderup med 180. I Gennemsnit kommer der c. 100 Indbyggere og 13 Gaarde pr. Landsby. Naturligvis retter Landsbyernes Størrelse og Sognets Indbyggertal sig efter Arealet og dettes Godhed. En nærmere Sammenligning mellem de enkelte Sogne fra c. 1650 viser følgende:

	Indbyggere	Landsbyer	Gaarde*)	Heste og Køer	Hartkorn	Tdr. Ld.	Indbyggere pr. Gaard	Heste og Køer pr. Gaard	Hartkorn pr. Gaard	Indbyggere pr. Td. Ld.	Tdr. Ld. pr. Td. Huk.
Stege Sogn	1741	17	205	1373	1317	14167	8.5	6.7	6.4	8.1	10.8
Borre Sogn	633	5	85	603	419	4234	7.4	7.1	4.9	6.7	10.1
Elmelunde Sogn	365	3	43	346	389	3527	8.5	8.0	9.0	9.7	9.1
Magleby Sogn	745	6	99	633	541	6618	7.5	6.4	5.5	8.9	12.2
Kjelby Sogn	530	6	58	506	459	3692	9.1	8.7	7.9	7.0	8.0
Faneffjord Sogn	759	9	99	741	617	6402	7.7	7.5	6.2	8.1	10.4
Møens Landdistr.	4773	46	589	4202	3742	38640	8.1	7.1	6.4	8.1	10.8

Den ringe Forskel mellem de relative Tal fra de enkelte Sogne borger for Tabellens Paalidelighed. Den frugtbareste Del er, regnet efter Tønder Land pr. Tønde Hartkorn, Kjelby Sogn, den mindst frugtbare Magleby Sogn (Møens Klint). Kjelby udmærker sig samtidig i 1650 dels ved forholdsvis at have ret store Gaarde, c. 8 Tdr. Land pr. Tønde Hartkorn, dels ved at have mange Heste og Køer (tilsammen c. 9 Stykker) og mange Folk (c. 9 Mennesker) pr. Gaard.

Sammenligningen mellem Antallet af Indbyggere, Kreaturstyrken og Hartkornet pr. Gaard er jo kun delvis rigtig, da vi har andre Jordbrug ved Siden af Gaardmændene.

Vor Tælling af 1645 har to forskellige Slags Husmænd; nogle Husmænd findes paa Skemaerne direkte opførte ved Siden af Gaardmændene, saa at det synes, som de hører til vedkommende Gaards Husstand, medens andre Husmænd er opførte for sig selv under

*) Efter Præsteindberetningen for 1651 uden Gaardsæder og Husmænd.

Hovedrubrikken »Husmænd«. Denne Adskillelse er desværre kun gennemført konsekvent for to Sognes Vedkommende, saa at det er umuligt at danne sig noget Begreb om de to Klassers Omfang, særlig da Forholdet i de to Sogne er ret forskelligt: i Borre Sogn er ¹⁾ 85 Gaardmænd, ²⁾ 10 Husmænd og 28 Huskvinder (heraf 7 Ægtepar med 26 Børn) opførte under Gaardene og ³⁾ 10 Husmænd (hvoraf de 9 gifte, med 12 Børn) opført for sig selv; i Elmelunde Sogn er ¹⁾ 45 Gaardmænd, ²⁾ 2 Husmænd og 6 Huskvinder (hvoraf 1 Ægtepar med 2 Børn) opførte under Gaardene og ³⁾ 16 Husmænd (hvoraf de 15 gifte, med 26 Børn) opførte for sig selv. I de øvrige Sogne er begge Slags Husmænd opført i en og samme Gruppe, hvorfor vi ogsaa i det følgende har maattet nøjes med én Gruppe Husmænd.

Følgende Tabel giver en Oversigt over Landbefolkningens Erhvervsfordeling 1645:

		Hoved- per- soner	Børn	Tyende	Andre	Ialt
Gaardmands- klassen ...	Mænd ...	546	820	239	29	1634
	Kvinder ..	532	773	197	42	1544
Husmands- klassen ...	Mænd ...	167	132	0	12	311
	Kvinder ..	254	161	0	23	438
Udenfor Landbrug	Mænd ...	10	11	19	1	41
	Kvinder ..	10	12	21	3	46
Tilsammen	Mænd ...	723	963	258	42	1986
	Kvinder ..	796	946	218	68	2028
		1519	1909	476	110	4014

Ialt har vi saaledes 546 Gaardmænd*) og 167 Husmænd, altsaa 31 Husmænd for hver 100 Gaardmænd. Husmændenes Tal udgjorde i 1645 paa Møen altsaa $\frac{1}{3}$ af Gaardmændenes. Og dette er ogsaa Forholdet mellem de to Samfundsklasser, da man (jfr. senere) kan antage, at c. $\frac{1}{3}$ af Tyendet tilhører Husmandsklassen; i saa Fald faar man hørende til Gaardmandsklassen c. 3025 og til Husmandsklassen c. 925.

Udenfor Landbrugsklassen kommer kun nogle ganske faa Personer: Præsterne, Degnene og en Ridefoged, ialt 10 Ægtepar med 23 Børn.

En Opgørelse af Husstandenes Antal er forbundet med en Del Vanskelighed, da man, som ovenfor bemærket, ikke ved, om nogle af Husfolkene direkte kan regnes til Gaardenes Husstand eller ej.

Betrakter man Gaardmandsklassen uden Husfolk, faas 546 Gaardmænd og ialt 3178 Personer levende i Gaardene, altsaa c. 5,8 Personer pr. Husstand; dette Tal er dog vel lavt, da nogle af de 546 Gaardmænd maaske har fælles Husstand, to Brødre eller Fader og Søn bor f. Eks. paa samme Gaard; men paa den anden Side er der c. 10 Enker, der styrer deres egen Gaard, saa at knap 6 Personer pr. Husstand sandsynligvis er Reglen hos Gaardmandsklassen i 1645. Af de 546 Husstande har c. 250 mellem 6 og 8 Personer pr. Husstand; af store Husstande findes 1 paa 12 Personer, 1 paa 13 og 1 paa 15 Personer, men til Gengæld har vi mange smaa Husstande, saaledes 23 paa kun 2 Personer og 49 paa 3 Personer.

*) Dette Tal er en Del større end Antallet af Gaarde, men det er umuligt at se af Skemaerne, naar to Brødre begge gifte, eller naar Fader og Søn begge gifte har fælles Husstand eller ej.

Præstegaardene har gennemgaaende større Husstande end Bøndergaardene, efter vor Tabel har de 10 Familier udenfor Landbrugsklassen ialt 87 Personer, eller næsten 9 Personer pr. Husstand. I det hele er jo Præstegaardene at regne som de største Gaarde, medens der i 1657 gennemsnitlig kun fandtes 7 Heste og Køer pr. Gaard, saa havde Præsten i Kjelby 24, Præsten i Fanefjord 23 og Præsten i Elmelunde 20 Heste og Køer*).

Det er som flere Gange bemærket vanskelig at fastslaa Husernes Husstand; efter vor Tabel Side 258 er der 167 Husmænd og 254 Huskvinder, og da der kun findes 141 Ægtepar, staar man noget raadvild overfor Husstandenes Antal, rimeligvis har i alt Fald en Del af de 113 ugifte Huskvinder ikke egen Husstand, saa at man højst vil kunne regne med c. 200 Husstande, hvortil der hører 849 Personer, eller knap 4 Personer pr. Husstand. At Husernes Husstand er meget ringere end Gaardenes, hænger jo især sammen

*) I Rigsarkivet findes en Fortegnelse over en Mængde land-økonomiske Forhold paa Møen i 1685. Som Type paa Forholdene paa den Tid kan jeg nævne, at 22 Gaarde i Borre alle mellem 5 og 6 Tdr. Hartkorn efter Matriklen af 1688 i Gennemsnit havde: 5.2 Heste, 3.1 Køer, 10.0 Faar, 3.0 Svin, 3.7 Høns, 6.2 Ænder; Udsæden for samme Gaarde var gennemsnitlig 3.4 Tdr. Rug, 3.5 Tdr. Byg, 1.8 Tdr. Havre, 1.1 Skp. Ærter og 0.5 Skp. Vikker. Kreaturbestanden varierer kun lidet med Gaardenes Størrelse, ja er paa det nærmeste konstant, hvad enten Gaarden har 3 eller 7 Tdr. Hartkorn. Udsæden stiger derimod lidt, for Gaarde med 2 à 3 Tdr. Htk. er den $7\frac{1}{2}$ Td., for Gaarde med 5 à 6 Tdr. Htk. er den $10\frac{1}{3}$ Td., for Gaarde med 7 à 8 Tdr. Htk. er den $11\frac{1}{2}$ Td. I hele Borre Sogn var der 1685 162 Heste, 167 Hopper og 38 Føl, 144 Køer, 85 Kalve og 5 Stude, 294 Faar og 364 Lam samt 210 Svin og 41 Grise. Den samlede Udsæd var 240 Tdr. Rug, 262 Tdr. Byg, $125\frac{1}{2}$ Td. Havre, $14\frac{1}{2}$ Td. Ærter og 3 Tdr. Vikker.

med, at en stor Del af Husmandsbørnene kommer over i Gaardene som Tyende.

Husstandenes indbyrdes Sammensætning fremgaar af den tidligere Side 258 anførte Tabel, sammenholdt med følgende Oversigt over Befolkningens Civilstand.

		Gifte	Ugifte inkl. tidl. gifte	Ialt
Gaardmands- klassen ...	Mænd	521	1113	1634
	Kvinder ..	521	1023	1544
Husmands- klassen ...	Mænd	141	170	311
	Kvinder ..	141	297	438
Udenf. Land- brugskl ...	Mænd	10	31	41
	Kvinder ..	10	36	46
Tilsammen	Mænd	672	1314	1986
	Kvinder ..	672	1356	2028
		1344	2670	4014

Blandt Gaardmandsklassen er der ialt 521 Ægtepar samt nogle faa Enker og Enkemænd. Af hjemmeboende Børn var der 1593, altsaa c. 3 Børn for hvert Ægteskab. Af Tyende var der 239 mandlige og 197 kvindelige; da Gaardenes Antal var c. 550, havde mindst $\frac{1}{4}$ af Gaardene ingen fremmed Hjælp, men blev drevet af Familien selv. Rubrikken »Andet« omfatter hovedsagelig Slægtninge samt enkelte fattige Personer, som holdt til paa Gaardene.

Ifølge Folketællingen i 1901 fandtes i Danmarks Landdistrikter c. 62000 Gaardmænd, der havde c. 150000 Børn gaaende hjemme og c. 125000 Tyende, saaledes at der ialt hører c. 390000 Personer til denne

Samfundsklasse. I Nutiden er der godt 6 Personer pr. Gaardmandshusstand, Tyendeholdet er nu langt mere intensivt, nemlig i Gennemsnit c. 2 Tyende pr. Gaard, mod kun c. $\frac{3}{4}$ Tyende pr. Gaard i 1645, medens til Gengæld de hjemmehørende Børn og Slægtninge nu er mindre talrige, kun 2.4 mod 3.0 pr. Husstand i 1645. Det bedste Overblik faar man maaske ved efterfølgende Beregning, der opløser Husstanden i sine enkelte Bestanddele:

	1645	1901
Husfader.....	1.0	1.0
Husmoder.....	1.0	1.0
Børn under 18 Aar	2.7	2.0
Børn over 18 Aar.....	0.3	0.4
Tyende	0.8	2.0
Ialt...	5.8	6.4

Karakteristisk for Datiden var det store Børnetal og det ringe Tyendehold. Regnes Børnene under 18 Aar ikke med til en Gaards Arbejdskraft, saa bliver denne nu gennemsnitlig 4.4 Personer, mod kun 3.1 i 1645, og det til Trods for, at der ikke er stor Forskel paa den samlede Husstands Størrelse.

Tyendet stammer dels fra Gaardmandsklassen, dels fra Husmandsklassen; da den sidstnævnte Klasse i 1645 jo kun var lidet talrig, ligger allerede her en Grund til det ringe Tyendehold i 1645. Skulde man have et Tyende, maatte man fortrinsvis tage det fra den talrige Gaardmandsklasse. Det er ved Hjælp af nogle Beregninger muligt at afgøre, hvordan Tyendeklassen blev rekrutteret i 1645.

Fordelt efter Alder har man i 1645 følgende Antal:

Alder	Hjemme- boende Gaardmands- børn	Hjemme- boende Husmands- børn	Tyende	Tilsammen
0—4 Aar	478	108	0	586
5—9 —	458	97	20	575
10—14 —	368	66	123	557
15—19 —	175	6	165	346
20—24 —	93	8	110	211
over 25 —	21	8	58	87
	1593	293	476	2362

I ovenstaaende Tabel er omtrent indesluttet samtlige unge Personer, der den Gang boede i Møens Landdistrikter; det er derfor berettiget at antage, at Aldersfordelingen for samtlige Gaardmandsbørn og Husmandsbørn (baade de, der er ude at tjene, og de, der bor hjemme) er den samme som i Kolonnen »Tilsammen«. I saa Tilfælde kan man beregne Antallet af Gaardmandsbørn og Husmandsbørn i alle Aldre, naar vi blot véd, at der i Alderen fra 0 til 4 Aar var henholdsvis 478 og 108. Udføres Beregningen faas:

Alder	Samtlige Gaard- mands- børn	Samtlige Hus- mands- børn	Heraf Tyende		Til- sammen Tyende
			Gaard- mands- børn	Hus- mands- børn	
0—4 Aar ...	478	108	0	0	0
5—9 — ...	468	107	10	10	20
10—14 — ...	449	106	83	40	123
15—19 — ...	280	66	105	60	165
20—24 — ...	170	41	77	33	110
over 25 Aar..	—	—	—	—	—

Selv om Beregningen kun er rigtig i grove Træk, saa er det dog muligt heraf at beregne Antallet af Gaardmandsbørn og Husmandsbørn, der er ude at tjene. Tyendeklassen bestaar for de $\frac{2}{3}$ Vedkommende af Gaardmandsbørn og kun for $\frac{1}{3}$ Vedkommende af Husmandsbørn, saaledes at af de 476 Tyende hører de 160 til Husmandsbørnene og de 316 til Gaardmandsbørnene. Sættes disse Tal i Forhold til samtlige Gaardmands- og Husmandsbørn, faas, at c. 17 % af de første og c. 35 % af de sidste er ude at tjene. Vore Tal muliggør endog at beregne disse Procenter i de enkelte Aldersklasser, saaledes kan man fastslaa:

Alder	Følgende Procentdel er ude at tjene af	
	Gaardmands- børnene	Husmands- børnene
5—9 Aar	2 %	9 %
10—14 —	18 %	38 %
15—19 —	38 %	91 %
20—24 —	45 %	80 %

Medens kun Halvdelen af Gaardmandsbørnene i det hele taget kommer ud at tjene, saa er det Tilfældet med saa godt som alle Husmandsbørnene.

Betragter man hele Møens Landbefolkning under ét, er Forholdet mellem gifte og ugifte ved de tre Tællinger 1645, 1769 og 1901 som følger:

	Af hele Befolkningen		Af Befolkningen over 15 Aar	
	gifte	ugifte	gifte	ugifte
1645	31 %	69 %	60 %	40 %
1769	42 %	58 %	65 %	35 %
1901 *)	37 %	63 %	55 %	45 %

*) Præstø Amts Landdistrikter, da Statens statistiske Bureau ikke meddeler Tallene særskilt for Møen.

Procenttallene viser, at hver Tid har sine ejendommelige Befolkningsforhold. Et saa stort Antal gifte blandt den voksne Befolkning som 60 à 65 % er i Nutiden sjælden, man træffer det kun i Norge og Ungarn; selv 55 % som i Nutidens Danmark er slet ikke saa almindeligt, Belgien har f. Eks. kun 47 % og Irland kun 39 %.

Naar i 1645 ikke engang $\frac{1}{3}$ af hele Befolkningen var gift, saa skyldes det Datidens store Børneantal.

Fordeles Møens Befolkning efter Alder, faas af 1000 Personer følgende Antal i hver Aldersgruppe:

Alder	1645 ^{*)}	1769 ^{**)}	1901 ^{***)}
0—4 Aar.....	152	139	119
5—9 —	148	113	108
10—14 —	144	102	104
15 Aar og derover	556	646	669
	1000	1000	1000

Medens der i 1645 kun var 56 % voksne, var der i 1769 65 % og i 1901 67 %; dette uhyre store Børneantal i 1645 er Datidens mest karakteristiske Befolkningsfænomen. Der maa i Slutningen af Chr. IV's Tid have været en Fødselshyppighed, der overstiger al

^{*)} De originale Tal er:

	Mænd	Kvinder	Tilsammen
0—4 Aar.....	294	318	612
5—9 —	308	284	592
10—14 —	290	288	578
over 14 Aar.....	1094	1138	2232
	1986	2028	4014

^{**)} Efter Tællingen 1769 ved Interpolation af Originaltallene for Møen (findes i Rigsarkivet).

^{***)} Præstø Amts Landdistrikter.

Forventning. Naar der er 612 Børn mellem 0—4 Aar, kan man efter Forholdene i Nutidens Danmark (hvor der 1901 fandtes 305111 Børn mellem 0—4 Aar og hvor der aarlig fødes c. 72000 Børn) regne, at der i Begyndelsen af 1640'ne blev født c. 150 Børn aarlig paa Møen, d. v. s. at Fødselshyppigheden set i Forhold til hele Befolkningen var $3\frac{3}{4}\%$, set i Forhold til Befolkningen over 15 Aar, hvoraf der fandtes 2232, c. $6\frac{3}{4}\%$. I Nutidens Danmark er de to Tal 3 og $4\frac{1}{2}\%$. Naar man saaledes tager Hensyn til den forskellige Aldersfordeling, var Fødselshyppigheden godt $1\frac{1}{2}$ Gange saa stor den Gang som nu, men samtidig maa man ogsaa erindre, at der saa var flere gifte. Intet Land i Verden har nu et forholdsvis saa stort Børnetal som Møens Befolkning i 1645; det Land, der nu kommer det nærmest, er Serbien med c. 40% Børn.

Aldersfordelingen hos den voksne Befolkning kan som tidligere bemærket kun angives for to Sognes Vedkommende, nemlig Elmelunde og Kjelby. De her talte 895 Personer fordeler sig paa følgende Maade over de enkelte Aldersklasser:

	Antal Personer	Pr. 1000
0—19 Aar.....	461	515
20—39 —	211	236
40—59 —	122	136
60—79 —	81	91
over 80 Aar.....	20	22
	895	1000

Deles den voksne Befolkning 1645, 1769 og 1901 i to Aldersgrupper: over og under 50 Aar, faas følgende Procenter:

	Af den voksne Befolkning var under 50 Aar	over 50 Aar
1645	70 %	30 %
1769	75 %	25 %
1901	68 %	32 %

I Modsætning til 1769 var der i 1645 mange Gamle, i omtrent samme Antal som i 1901. Befolkningen 1645 havde en sund Sammensætning med mange Børn og mange Gamle. Nu er vore Iagttagelser ganske vist ikke talrige, men 20 Oldinge blandt 895 Personer er overordentlig mange; i Nutidens Danmark er knap 10 % over 80 Aar, i 1645 var der 22 %. Men mon Præsterne ikke her har gjort Folk ældre end de virkelig var, saaledes at enhver ældre Persons Alder er angivet som 80 Aar?

Fra Landbefolkningen vender vi os igen til selve Stege Bys 767 Borgere. Borgerskabets nærmere Sammensætning fremgaar af efterfølgende Oversigt:

	Mænd	Kvinder	Tilsammen
Hovedpersoner.....	149	169	318
Børn.....	139	143	282
Tyende	67	39	106
Andre.....	15	46	61
	370	397	767

Antallet af Husstande er lidt vanskeligt at opgøre, men saa meget er vist, at der findes 132 Ægtepar, hvortil saa kommer en Del ugifte Personer eller Enker og Enkemænd, som utvivlsomt kun delvis har ført selvstændig Husstand; regner man ialt 150 egentlige Husstande, faas c. 5 Personer pr. Husstand.

Tyendeholdets 106 Personer er fortrinsvis mandlige, hvad der vistnok skyldes, at man hertil har regnet Læredrenge og Svende. Tyendeholdets Fordeling paa de 132 Familier viser, at 77 Familier ikke har holdt Tyende, 34 1 Tyende, 9 2 Tyende, 3 3 Tyende, 5 4 Tyende, 1 5 Tyende, 1 6 Tyende og endelig 2 7 Tyende hver.

Rubrikken »Andre« indeholder dels nogle »Husfolk«, der bor hos en Borger i Byen, dels nogle der bor for sig selv, samt 4 mandlige og 11 kvindelige Tiggere.

Af samtlige Personer var 35 % gifte; af den voksne Befolkning 58 %; Forholdet er saaledes omtrent det samme som ude paa Landet. I 1769 var af Steges voksne Befolkning kun 53 % gifte.

Efterfølgende Tabel viser Aldersfordelingen i Stege By:

	Mænd	Kvinder	Tilsammen
0—4 Aar.....	53	58	111
5—9 —.....	50	47	97
10—14 —.....	39	47	86
over 14 Aar....	200	273	473
Ialt...	342	425	767

Medens der i Landbefolkningen var 44 % Børn, saa er der i Stege kun 38 %, men ogsaa det er et meget betydeligt Tal, i 1769 var der f. Eks. i Stege By kun 26 % Børn. Tidens karakteristiske Træk, det store Børneantal, gaar igen i Stege By, om end næppe saa udpræget.

Til Slut skal vi vise Befolkningens Sammensætning efter Køn. Af 1000 Personer var der paa de forskellige Tidspunkter efterfølgende Antal Mænd:

	1645	1769	1901
Landdistrikterne	495	497	503
Stæge By	446	466	475
Ialt...	487	492	498
Heraf under 14 Aar...	498	527	496
over 14 Aar....	478	474	494

Næsten til alle Tider synes der baade paa Land og i By at have været færre Mænd end Kvinder, dog saaledes at Misforholdet var lidt større i ældre Tid end nu. Betragtes samtidig Kombinationen Land og By, ser vi ogsaa her, at Kvindernes Overvægt stadig er stærkest i Byerne. Med Hensyn til Alderen er der for Børnenes Vedkommende til alle Tider omtrent lige mange Piger og Dreng.

Kaster vi et Blik tilbage paa de foregaaende Sider, viser der sig mange Forskelligheder mellem Datidens (1645) og Nutidens Befolkning.

Selve Folkemængden var kun godt og vel $\frac{1}{3}$ af den nuværende, men samlede sig til Gengæld udelukkende i de enkelte Landsbyer*). Socialt set var Forholdene mere ligelige, om ogsaa mere fattige end nu, dels var Gaardenes Størrelse ikke meget forskellig,

*) Folkemængden paa Møen i 1645 var lidt mindre (c. 14 %) end i 1769. Hvis samme Forhold har gjort sig gældende i det øvrige Danmark, saa maa Danmarks samlede Befolkning i 1645 have været c. 675000 mod 785590 i 1769. Grundtvig beregnede efter Skattelisterne Danmarks Befolkning i 1645 til 558000, men da hans Tillæg af 50 % er for lavt og snarere skal være 100 % (nøjagtig 90 %), faas ikke 558000 men c. 700000.

dels udgjorde Gaardmandsklassen den langt største Del af Landbefolkningen. Gaardenes Husstand var ganske vist ikke meget forskellig fra Nutidens, men Husstandens Sammensætning viser et langt mindre Tyendehold 1645 end 1901. Som Følge af den lidet talrige Husmandsklasse rekrutteredes Tyendet fortrinsvis fra selve Gaardmandsklassen. Af den voksne Befolkning var der forholdsvis mange gifte, og da der samtidig var en Fødselshyppighed af over $1\frac{1}{2}$ Gang Nutidens, var der i 1645 en overordentlig Mængde Børn. Ogsaa Antallet af gamle Mennesker var stort, og da mange Børn og mange Gamle tyder paa gunstige Levevilkaar, saa er man maaske berettiget til at hævde, at Befolkningen i 1645 levede lykkeligt og godt, i al Fald i Sammenligning med den følgende Tid, den sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede. Det mørke Billede, som Dr. G. Bang opruller for os i sine »Kirkebogsstudier«, passer utvivlsomt kun for det 17. Aarhundredes sidste Halvdel, og det er uberettiget heraf at slutte sig til Forholdene i samme Aarhundredes Begyndelse.